

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1954

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΛΟΓΙΑΣ

ΨΥΧΑΡΗΣ

Ὁ Ψυχάρης ἔμεινε σὲ ὄλη του τὴ ζωὴ πιστὸς στὶς ἴδιες ἀρχές ποὺ μᾶς τὸν πρωτογνώρισαν, βαθαίνοντας μόνο αὐστηρότερα τὴν ἔννοια τῶν «κανόνων» του, χωρὶς νὰ δείξη πὼς ἀνανεώνεται. Συνηθίσαμε κι ἡμεῖς νὰ τὸν βλέπουμε ἔτσι μονοκόμματο, ποὺ νὰ μὴν μπορῆ ν' ἀλλάξη, καὶ ἴσως νὰ μᾶς εἶχε ἐνοχλήσει αὐτὸ ἂν γίνονταν, ἂν ἀλήθεια ἀλλάζεε μιὰ φορά, ἂν τὸ μυαλὸ ποὺ θεμέλιωσε τὸ δημοτικισμό ἔπαυε ἑξαφνα νὰ πιστεῦη στὸν κανόνα ποὺ χάραξε, καὶ ποὺ καὶ ἂν δὲν τὸν ἀκολουθοῦμε, μᾶς στάθηκε ὁμως ὁδηγός. Ἀκόμη καὶ ὅταν τὰ τελευταῖα χρόνια νεωτέρισε ὁ Ψυχάρης στὴν τόσο συντηρητικὴ του ὀρθογραφία καὶ ἄρχισε νὰ γράφῃ μ' ἓνα μόνο τόνο καὶ χωρὶς πνεύματα, σὰ νὰ ἦταν αὐτὸ περίεργο καὶ οὔτε καὶ ὁ ἴδιος δὲν τὸ ἐφάρμοσε παντοῦ.

Θυμοῦμαι, ὅταν τὸν ξαναεἶδα ὕστερ' ἀπὸ χρόνια πάλι στὸ Παρίσι, καὶ μὲ τὴν πείρα ζωῆς κι ἐργασίας ἀρκετῶν χρόνων στὴν Ἑλλάδα, ἀναζητοῦσα μὲ κάποια λαχτάρια τὴ σκέψη τοῦ Δασκάλου ποὺ ἀξιώθηκε νὰ γραφῆ τ' ὄνομά του στὴν ἱστορία, καὶ τοῦ μιλοῦσα γιὰ τὴ γλωσσικὴ πραγματικότητά, ὅπως τὴν ἐβλεπα ὅπως ἦταν. Εἶχα φανταστῆ πὼς ἦταν δυνατὸ νὰ τοῦ δοθοῦν στοιχεῖα ξαναπροσαρμογῆς σ' αὐτή.

Ἦταν βέβαια καὶ τὰ χρόνια, ποὺ περνοῦσαν ἀγύριστα. Μὰ τὰ ἐκφραστικὰ μάτια ποὺ φωτίστηκαν μιὰ φορά ἀπὸ τὸ εὐαγγέλιο τοῦ «Ταξιδιοῦ», τὰ ἴδια ἀκόμη καὶ πάντα ἀπὸ τὸ 1888, δὲν εἶχαν πιά τὴ

δύναμη νὰ ἰδοῦν πὼς εἶχε καὶ ἄλλα καινούρια προβλήματα, ζωντανεμένα ἴσια ἴσια ἀπὸ τὴν πρώτη ἐπιτυχία. Ἐφυγα μὲ τὴν ἐντύπωση πὼς ξέφυγε τοῦ Ψυχάρη ἡ πραγματικότητα. Ὁ πατέρας τοῦ δημοτικισμοῦ εἶχε πεῖ ὅ,τι ἔπρεπε καὶ ὅ,τι μπορούσε, στὴν ἐποχὴ του. Σ' αὐτὴ μέσσα ζοῦσε ἀκόμη.

Μιὰ ἄλλη φορά, ἀργότερα, δείχτηκε ὁ Ψυχάρης δισταχτικώτερος ἅμα τοῦ ἐξηγήσα πόσο ἀνεφάρμοστη εἶναι ἡ συμμόρφωση τῶσων συμφωνικῶν συμπλεγμάτων στὶς τόσο ἀφθονες λόγιες λέξεις, ὅπως τὴν ἀπαιτοῦσε (λ.χ. πτ: φτ). Σὰ νὰ κλονίστηκε. Καὶ ἀπόρησα κι' ἐγώ: Τότε εἶπε, νὰ τὰ δεχτοῦμε γιὰ τὴν ὥρα, σὰν ἐξαίρεση.

Τέτοια ὁμως ἀπόφαση, γιὰ τόσο μεγάλη ἀλλαγὴ τοῦ γλωσσικοῦ συστήματος—γιατὶ τὸ κύριο ἦταν ἡ καθιέρωσή τους, προσωρινὴ ἢ ὄχι, ποῖος τὸ ξέρει πάντα,

καὶ ὄχι ἡ ἐξαίρεση—δὲν μπορούσε πιά νὰ ριζώσῃ καὶ νὰ ὀριμάσῃ. Καὶ ὅταν ἀργότερα ἐγινε γνωστὴ ἡ συνομιλία μᾶς ἐκεῖνη πλατύτερα, ἦρθε ἑξαφνικὰ γιὰ ἀπάντηση ἀπὸ τὸ Παρίσι μιὰ ἀπὸ τὶς γνωστὲς ἐκεῖνες βλαβερὲς καὶ συχνὰ χαριτωμένες προσωπικὲς πολεμικὲς, ποὺ ἀρνιοῦνταν καὶ ποὺ μπερδεύε, γιὰ νὰ χτυπήσῃ τὸ βέβηλο, ποὺ ἔκαμε τὸ λάθος νὰ ζητήσῃ ν' ἀλλάξη αὐτόθελα τὴν ἱστορικὴ πιά φυσιογνωμία τοῦ Δασκάλου. Ἦθελε νὰ μείνῃ καὶ νὰ φύγῃ καθὼς τὸν ξέραμε ὅλοι φίλοι καὶ ἐχθροί, πιστὸς στὴ γραμματικὴ ποὺ χάραξε, πιστὸς στὴ,

Ο ΨΥΧΑΡΗΣ
(Φωτογραφία τοῦ 1914)

γραμμὴ τῆς ζωῆς του...

Μὲ ὄρμη νεανικὴ ὡς τὸ τέλος, ποὺ τοῦ ἔκοψαν τὸ πόδι, πότε μὲ χαμόγελο μεθυγραφικὸ καὶ πότε μὲ τσουχτερὸ μαστίγιο, μὲ πεποίθησι πάντοτε στὴν ἀναγκαιότητα καὶ στὴ σπουδαιότητα τοῦ ἔργου ποὺ καταπιάστηκε, τὸ συνέχιζε καὶ τὸ συμπλήρωνε ὅσο μπορούσε, ἀφιερώνοντας ὅλο καὶ πῶς ἀποκλειστικὰ τὴν ἐπιστημονικὴ του ἐνέργεια γιὰ νὰ διαφωτίσῃ, νὰ ἐξυψώσῃ καὶ νὰ κανονίσῃ τὴν ἀθάνατη γλῶσσα στὴ νέα της μορφή, σὰ νὰ μὴν εἶχε γίνει τίποτε, σὰ νὰ ἦταν τὸ πρῶμα ἀποφασισμένο ἀπ' ὅλους, σὰ νὰ εἶχε ἐμπρὸς του τὴν αἰωνιότητα. Θὰ δείχνονταν ἀκόμη μεγαλύτερος, ἂν δὲν εἶχε μικροὺς ἀντιπάλους. Ἄλλὰ ἢ ρετσινιά καὶ τ' ὄνειδος τοῦ μαλαρισμοῦ του θὰ τοῦ καταλογιστοῦν ἀπὸ

τὴν ἱστορία γι' ἀρετὴ καὶ τιμὴ. Τοῦ τὸ ἀναγνώρισαν ἤδη ὅσο ζοῦσε οἱ λογοτέχνες ὅλοι, ποὺ ἔτρεξαν στὸ σάλπισμά του, οἱ νέοι ποὺ ἐμπνέονταν ἀπ' αὐτὸν ἕνα ἐθνικοκοινωνικὸ ἰδανικὸ καὶ ἔβλεπαν στὸν Ψυχάρη μιὰ ἠθικὴ ἀρχὴ κι' ἕνα σύμβολο σὲ ἀγῶνα, ποὺ ἄσχετα ἀκόμη μὲ τὶς ἐπιτυχίες του, ξύπνησε ἀγωνιστὲς καὶ φανέρωσε χαραχτήρες. Καὶ μένει κληρονομιά τοῦ Ψυχάρη, μαζί μὲ τὸ ἔργο του, ποὺ γιὰ καιρὸ θὰ τὸ μελετοῦν ὅσοι θὰ θελήσουν νὰ γράψουν σωστὰ τὴ νέα κοινὴ γλῶσσα (ἢ «Ἀπολογία» του παίρνει ἐδῶ τὴν πρώτη θέση), τὸ ἰδανικὸ τῆς «Ἰδέας» του μὲ τὸ πλάτεμα ποὺ πῆρε, ὡς σήμερα ζωντανὸ καὶ ἄξιο νὰ ὑψώσῃ ἐκείνους ποὺ θὰ τοῦ γίνουν ἐργάτες.

(Ἀπὸ ὁμιλία στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Θεσπίας, στὰ 1929)

ΜΑΝΟΛΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ

Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΓΕΝΑΡΧΗΣ

Ὁ Ψυχάρης, μορφὴ ἀδρῆ, πελεκημένη στὸ βράχο, κατατομὴ ἠγέτη, ἀνήκει σὲ μιὰν ἐποχὴ, κ' ἡ ἐποχὴ στὴν Ἱστορία. Αὐτὸ σημαίνει πὼς δὲν μπορεῖ πιά νὰ κριθεῖ μὲ τὰ καθημερινὰ κριτήρια. Τὸ ἔργο του — ἔργο λυτρωτικὸ, ἀναγεννητικὸ — ὁ λ ο κ λ ἠ ῥ ὠ θ η κ ε. Μπῆκε στὶς συνειδήσεις, γιὰ νὰ γίνει, τέλος, αὐτὸ τὸ ἴδιο συνείδηση. Τὴ σφραγίδα του θὰ τὴν κρατᾷ ὁ ἑλληνισμὸς ἀποτυπωμένη πάνω του ὅσο θὰ ὑπάρχει. Προσκλίνω μπροστὰ στὸν πνευματικὸ γενάρχη.

Σὰν λογοτέχνη, δὲν τὸν ἔχω, δὲν τὸν εἶχα ποτέ, γιὰ ὑπόδειγμα. Καλλιτέχνης θὰ πεῖ ἄνθρωπος ποὺ πέτυχε τὴν ἰσορροπία — τὴν κάποια ἰσορροπία, — προθέσεων καὶ μορφῆς. Τοῦ Ψυχάρη, οἱ προθέσεις ὑπε-

ρακοντίζουν τὴ μορφὴ, πρῶγμα ποὺ δίνει στὸ λόγο του ἕναν προγραμματικὸ χαρακτήρα. Ὅμως δὲν σημαίνει. Ὁ Λέσσιγκ — σ' ἄλλο βέβαια ἐπίπεδο — χειραφέτησε τὴ δραματικὴ ποίηση τοῦ τόπου του, χωρὶς νὰ εἶναι ὁ ἴδιος δραματικὸς ποιητὴς. Ὁ Ψυχάρης, μὲ τὴν ποιητικὴ φλόγα στὴν ψυχὴ του, ἤξερε πῶς πολὺ νὰ βροντᾷ παρὰ νὰ τραγουδάει. Ἐχει τὴν ἰδιοσυγκρασία τοῦ προφήτη, τὸν πρωτογονισμό του, τὴν ἀδιαλλαξία του, τὴν προσήλωσι σὲ μιὰν ἰδέα ἔμμονη, ποὺ φουντώνει τέλος σὲ δρᾶμα ἀποκαλυπτικὸ.

Ἄν ἔλειπαν ἕνας ἢ δυὸ καλοὶ λογοτέχνες ἀπὸ τὸ πάνθεό μας, θὰ μπορούσαμε καὶ πάλι νὰ ὑπάρξουμε. Δίχως τὸν Ψυχάρη, ὄχι.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ

